

Christelijke arbeidersbeweging en Vlaamse Beweging in het tussenoorlogse West-Vlaanderen (1921-1935)

Albert VERLEYEN

Het Algemeen Christelijk Werkersverbond (A.C.W.), dat groeide vanuit de naoorlogse dynamiek binnen de christelijke arbeidersbeweging, kon na zijn statutaire geboorte in 1923 slechts moeizaam zijn koepelfunctie waar maken en fundeerde zijn werking op twee meer specifieke opdrachten: de politiek en de volksoontwikkeling¹. Voor de vervulling van deze taken putte de christelijke arbeidersbeweging tijdens het interbellum uit een voedingsbodem die werd omschreven door de reeds voor de oorlog veelgehoorde, maar in deze context specifiek op de arbeiders te betrekken leuze „Christen, Vlaams en Volks” en zijn varianten „Christen, Vlaams en Sociaal” en „Christen, Vlaams en Democratisch”. Hoe uitgesproken was de Vlaamse reflex? Een antwoord op deze vraag proberen we voornamelijk te formuleren op basis van het Westvlaamse arbeidersweekblad *De Volksmacht*, dat zich van „orgaan van het Christen Werkersverbond voor Zuid- en Midden-Westvlaanderen”, voor het eerst verschenen op tweede kerstdag 1918, ontwikkelde tot volwaardig „Orgaan van het Christen Werkersverbond van West-Vlaanderen” in mei 1922². In de tijd beperken we ons tot de periode 1921-1935, waarbij we de bestuursperiode van de eerst mentor van de landelijke christelijke arbeidersorganisatie, Louis Colens, kiezen als achtergrond. Tot 1921 fungeerde de Westvlaamse priester Colens als

1. E. GERARD, *Het Algemeen Christelijk Werknemersverbond*, in: *De Christelijke arbeidersbeweging in België*. Dl. 2, Kadocstudies 11, Leuven, 1991, pp. 547 e.v.

De hier gepresenteerde teksten zijn gebaseerd op onze licentiaatsverhandeling *Het ontwikkelings- en opvoedingswerk met volwassen arbeiders in het Algemeen Christelijk Werkersverbond. Een Westvlaamse invulsboek (1918-1935)*, die tot stand kwam onder begeleiding van prof. dr. L. Wils en dr. E. Gerard en in 1985 aan de K.U.L. werd voorgebracht.

Afkortingen:

- A.C.W.-n: archief A.C.W.-nationaal
- Bn: Bondsnieuws
- GMG: Gids op Maatschappelijk Gebied
- PAL: papieren A. Logghe
- VM: De Volksmacht

2. Wij konden in het bijzonder beschikken over twee verzamelingen van *De Volksmacht*, die in de loop van 1982 en 1983 in het Kadoc te Leuven op micro-fiche werden gezet. De eerste bestond uit de jaargangen 1921 tot en met 1924, bewaard te Roeselare; de andere, eigendom van de drukkerij „Vooruitgang”, momenteel gevestigd te Kuurne, omvatte onder andere de jaargangen 1925 tot en met 1935.

directeur van sociale werken te Oostende. Daarna werd hij betrokken bij de organisatorische voorbereiding en uiteindelijk de effectieve leiding van het A.C.W., tot hij in januari 1936 overleed³.

I. Arm Vlaanderen moet herleven

„In Vlaanderen moet die sociale beweging door en door vlaamsgezind van geest en vlaamsgezind in haar werking zijn; wie het oprecht meent met 'Vlaanderen voor Christus' als einddoel, zullen noodzakelijk moeten beginnen met het 'Alles voor Vlaanderen'”⁴. Met deze uitspraak van 1923, overgenomen door *De Volksmacht*, plaatste de Luikse bisschop Rutten zich in een tendens waarvan de wortels tot in de negentende eeuw terugreikten⁵. Vertaald naar de christelijke arbeidersbeweging toe, betekende ze vooreerst dat rekening diende te worden gehouden met een doelgroep waarvan het imago steunde op weinig benijdenswaardige adjectieven: barbaars, ruw, onontwikkeld, marginaal. Voorts voldeed het leiden van de weinig geschoolde en beschaafde arbeiderscategorie voor een aantal jonge intellectuelen concreet aan de ambitie om Vlaanderen te doen herleven in al zijn onderscheiden, maar niet te scheiden dimensies: economisch, politiek en cultureel. Deze laatste twee terreinen maakte de christelijke arbeidersbeweging tot de meest uitgesproken domeinen van Vlaamse actie.

De „Vlaamse” arbeider: een feitelijk gegeven

„Vooraleer een praktische werking te beginnen, is het altijd noodzakelijk over het sociaal midden waarin moet gewerkt worden, en over de mensen waarmee men moet handelen een nauwkeurig onderzoek in te richten. Dit is even waar voor het werk van de volksontwikkeling. Wij zijn hier in het Vlaamse land (...); 't zijn onze Vlaamse werklieden die wij tot een hoger verstandelijk en zedelijk leven willen opleiden”⁶. Priester Louis Colens formuleerde deze perti-

3. Voor de figuur van L. Colens, cfr. o.a. *Zij bouwden voor morgen. Figuren uit de christelijke arbeidersbeweging*, Brussel, 1966, pp. 131-145.

4. Mgr. Rutten en de *Sociale Weken. Syndicale vergadering van 26 april 11.*, VM, 14 juli 1923. Voor de figuur van de Luikse bisschop Rutten (1902-1927), cfr. o.a. R. BOUDENS, *Kardinaal Mercier en de Vlaamse beweging*, Leuven, 1975, passim.

5. L. WILS, *De historische verstrengeling tussen de christelijke arbeidersbeweging en de Vlaamse beweging*, in: E. GERARD en J. MAMPUYS (red.), *Voor kerk en werk. Opstellen over de geschiedenis van de christelijke arbeidersbeweging 1886-1986*, Kadoc jaarboek 1985, Leuven, 1986, pp. 15 e.v.

6. *Vlaamse Sociale Week 1922*, p. 232. De verslagen van de Vlaamse Sociale Weken, werden van 1920 tot en met 1922 uitgegeven te Antwerpen en van 1923 tot en met 1935 te Brussel.

nente vaststelling op de Sociale Week van 1922, die de voormannen uit de christelijke arbeidersbeweging naar jaarlijks gebruik bijeenbracht⁷.

Reeds voor de oorlog hadden priester Honoré Maes, de Westvlaamse propagandist van de werkliedenbonden, en ook mensen uit de Vlaamse Beweging zoals pater Stracke, een weinig rooskleurig beeld van de Vlaamse arbeider geschetst. De eerste had het onderwerp behandeld o.m. in een artikelenreeks in *De Gids op Sociaal Gebied* van 1913 en pater Stracke had hetzelfde gedaan in zijn in 1914 gepubliceerde *Arm Vlaanderen*-rede. Tijdens de oorlog hadden sommigen hun voorstelling van zaken bevestigd. Bij de vele bezoeken aan het krijgshospitaal van Gent verwonderde bijvoorbeeld de activist Domela Nieuwenhuis zich over „de onbeschaafdheid van de Vlaamse soldaten, ‘arme onontwikkelde’ jongens die nauwelijks konden lezen en meestal slechts kaart speelden”⁸. Een half jaar na de oorlog trok priester Honoré Maes opnieuw van leer tegen de arbeiders die, volgens hem, zelf de grootste schuld droegen voor het feit dat ze weinig „achtung” afdwongen en weinig „eerbied” genoten: „ze zijn lompe, slordig, ruw, beperkt, stoffelijk, ze missen hoger leven”⁹. Louis Colens van zijn kant wees in zijn uiteenzetting van 1922 ook op hun wantrouwen en achterdocht tegenover gelijken en leden van andere standen; volgens hem was de Vlaamse werkman daarenboven „beschaamd en verlegen om de edele gevoelens van zijn hart in het openbaar te laten kennen”; voorts stelde Colens een geringe „geestdrift” vast en de bekommernis voor de „plaatselijke belangen van zijn gemeente” veel meer dan voor de „algemene belangen”, die de arbeider slechts van heel ver meeleeftde.

Daar waar Honoré Maes die onverschilligheid, die zelfverschuldigde „onmondigheid van de arbeider” louter aankloeg, zocht Colens naar een expliciete verklaringsgrond. Als eerste en voornaamste reden voor de armzalige toestand noemde hij de sociaal-culturele situatie in Vlaanderen. Hij onderscheidde daarbij drie facetten: 1. het miskennen van de volkstaal door de andere standen; 2. het gemis aan opvoeding bij het volk en de minachting van de andere standen t.o.v. de werkliedenstand; 3. de ongelijkheid inzake onderwijs tussen de standen die te betreuren was.

De syndicale leider René Debuyne beaamde onrechtstreeks Colens' visie. Door de miskennis en het gebrek aan onderwijs- en opvoedingskansen „moest bij dat volk 't fatale gedacht vastgroeien dat het tot een lagere stand behoorde,

7. Voor het belang van de Vlaamse Sociale Weken, cfr. L. JANSSENS, *Vlaamse Sociale Week*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, KUL, 1983.

8. K. Van ISACKER, *Mijn land in de kering*, Dl. 2, Antwerpen-A'dam, 1983, p. 16 en p. 70.

9. H. MAES, *Wat moeten werkliedenbonden zijn*, s.l., (1919), p. 5.

laag moest blijven, zedelijk, stoffelijk en verstandelijk laag, dat het altijd zo was in 't verleden en in de toekomst niet beter worden zal. Eerder onbewust is dat volk mede schuldig''¹⁰. Elders in *De Volksmacht* werd er vanuit eenzelfde standpunt op gewezen dat de schuld lag bij diegenen — een deel van de bezittende klasse, een aantal bazen en werkgevers en ook geleerden en overheden — die „vijftig en meer jaren'' hun plicht ten overstaan van de arbeiders niet waren nagekomen¹¹. Zij juist, die ook nog na de oorlog de arbeiders voortdurend voorhielden, „dat ze deftiger moesten zijn, dat ze een gemanierder taal spreken, in hun omgang met andere mensen wat voorkomender zijn, in de treinen zulke gemene praat niet vertellen, minder met geld spelen, en ook zoveel geld niet verteren aan drank, enz., enz.''. Zij juist, die de werkmans niet de waarde van zijn arbeid en zijn mens-zijn hadden leren kennen, gedachten die „*fierheid* en *eergevoel* (doen) ontstaan, waardoor zij dan vanzelfs beter en deftiger worden''.

Een tweede reden was, volgens de algemene proost, van meer sociaal-economische aard. Mensen die „tot voor kort'' — in 1921 werd in het kader van het brede, internationale democratiseringsstreven de wet op de achturige werkdag goedgekeurd — tien en elf uur moesten werken, konden weinig tijd vrijmaken om zichzelf te ontwikkelen¹². De lage lonen verplichtten daarenboven de ouders hun kinderen zo vlug mogelijk naar de fabriek te sturen. Een supplementair inkomen, maar tevens een gebrek aan onderwijs en opvoeding waren hiervan het gevolg.

Colens meende de sociaal-economische verklaring stilaan tot het verleden te mogen rekenen. De syndicaten, mutualiteiten en coöperaties zorgden ervoor dat de arbeider voortaan zonder al te grote materiële beslommeringen kon leven. Het culturele aspect anderzijds achtte hij een hoogdringend en reëel probleem. „De Vlaamse beweging (is) voor de Vlaamse werkmansstand niet enkel een taalvraagstuk, dat hem als Vlaming aanbelangt, maar een sociaal vraagstuk, de noodzakelijke voorwaarde van zijn maatschappelijke ontvoogding''. Ook al getuigde Colens' opmerking minder van een puur flamingantische bezieling dan van een zeker sociaal realisme, toch liet hij niet na te benadrukken dat de verwezenlijking van de Vlaamse verlangens niet het minst de arbeiders ten goede zou komen.

10. R. DEBRUYNE, *Daar is maar één land*, VM, 7 okt. 1922.

11. I.D., *Volksverheffing*, VM, 28 mei 1921.

12. Over de acht-urige werkdag en zijn belang voor het educatief werk: *Aan de Belgische arbeidersbevolking*, VM, 14 okt. 1921; Vijve St.-Elloo, Bn, VM, 22 okt. 1921.

Vlaamsgezinde intellectuelen en de christelijke arbeidersbeweging

Als vooroorlogse twijg van de katholieke sociale beweging steunde de arbeidersbeweging „te velde” op een schare jonge geestelijken, soms bijgestaan door dynamische leken. Velen onder hen waren voortgesproten uit een scholieren- of studentenmilieu — college, normaalschool, seminarie of universiteit — waar de Vlaamse gedachte overvloedig werd uitgezaaid¹³. Vooral in West-Vlaanderen waren zij „kinderen van de Vlaamse beweging in de jaren 1890, begin 1900, die in hen de liefde tot hun volk had opgewekt en ze had aangezet zich zo alzijdig mogelijk te ontwikkelen om later hun volk beter te kunnen dienen”¹⁴.

Aan de Vlaamse reflex had priester Achiël Lauwers (1864-1910) al voor de oorlog een sociale dimensie gegeven. Alhoewel in 1890 benoemd tot leraar wiskunde aan het Klein Seminarie te Roeselare — het hart van de Rodenbachtraditie —, boeide hem er vooral het sociale vraagstuk. De sociale denker van het tijdschrift *De Nieuwe Tijd* was in Roeselare een van de stuwende krachten in de Gilde en de beroepsschool¹⁵. Die sociale belangstelling kwam tijdens de lessen in de retorica of bij de seminaristen, die in Roeselare filosofie studeerden, uitdrukkelijk aan bod.

Na W.O.I. werden verschillende priesters die direct of indirect zijn invloed hadden ondergaan, in de belangrijkste centra van West-Vlaanderen tot bestuurder van maatschappelijke werken benoemd. Achiël Logghe (1878-1965) te Brugge, Honoré Maes (1879-1971) te Kortrijk, J. De Strooper (1880-1951) te Roeselare, Prosper Moncarey (1876-1961) te Tielt, Joris Buysschaert (1878-1951) te Ardoeie en Moeskroen, Remi Schrurs (1882-1938) te Oostende en Kortrijk en Louis Colens (1877-1936) te Oostende tot 1921. Ook Franz Dewitte, stichter van *De Volksmacht*, maakte deel uit van deze groep. Zij behoorden tot de „petits vicaires”, „de proosten en geestelijke bestuurders die het”, aldus *De Volksmacht* in 1922, „aandurfd en hun krachten ter beschikking te stellen in de sociale en Vlaamse strijd van hun verdrukte volk”¹⁶. Of anders gesteld, deze geestelijken behoorden niet tot diegenen waarvan „men zou zeggen dat ze niet durven vooruitkomen, dat ze bang zijn”. „En dit is vooral waar voor die twee bewegingen, die nu juist de belangrijkste bewegingen zijn hier te lande: de arbeidersbeweging en de Vlaamse beweging”, zoals het al in 1919 heette op een congres van studiekringen¹⁷.

13. Cfr. L. & L. VOS-GEVERS, *Dat volk moet herleven. Het studententijdschrift De Vlaamse Vlagge 1875-1933*, Leuven, 1976; L. VOS, *Bloei en ondergang van het A.K.V.S. Geschiedenis van de katholieke Vlaamse studentenbeweging 1914-1935*. Dl. 1, Leuven, 1982.

14. H. MAES, Onuitgegeven memoires, p. 2.

15. S.H. SCHOLL, *De geschiedenis der arbeidersbeweging in West-Vlaanderen (1875-1914)*, Brussel, 1953, pp. 129 e.v.

16. *Tegen onze priesters*, VM, 2 sept. 1922.

17. *Volledig verslag van het congres der studiekringen gehouden te Brussel op 1 en 2 september 1919*, Antwerpen, 1920, p. 2.

Het thema van de dienstbaarheid aan het Vlaamse volk werd echter niet alleen in het geval van de priesters bespeeld. Ook de intellectuelen tout court werden tot engagement aangespoord. „Alle volksgezinden in Vlaanderen zijn vlaamsgezinden, niet alle vlaamsgezinden even volksgezind, maar de gemeenzame voertaal maakt het hun toch mogelijk de belangen en de behoeften van het volk te begrijpen: zichzelf dienstbaar te maken voor dat volk”¹⁸. De hele problematiek van het Nederlandstalig universitair onderwijs in Vlaanderen, dat al voor de oorlog tot het eerste Vlaams-politieke strijdpunt was uitgegroeid, werd in de christelijke arbeidersbeweging voornamelijk vanuit deze invalshoek benaderd. De katholieke studentenbeweging werd er uitdrukkelijk in het teken geplaatst van de opdracht, het volk te „verheffen tot een diep christelijk eigen cultuurvolk”¹⁹. Bepaalde figuren wees men in ditzelfde kader aan als het ideaaltype van de Vlaamse intellectueel: o.a. de Westvlaamse „werker voor de volksontwikkeling” A. Depla en de „levenswekker” Fr. Daels²⁰. Dat Depla deel had uitgemaakt van de activistische Raad van Vlaanderen — waarom hij trouwens in ballingschap leefde —, weigerden de Westvlaamse arbeidersverantwoordelijken steevast te veroordelen²¹. En bij het neerschieten van de Roeselaarse student Berten Vallaëys te Leuven in 1924 berichtte *De Volksmacht* over de zoveelste aanslag op de „bloem van onze Vlaamse, katholieke jeugd”; immers „van deze toekomstige advocaten, geneesheren, ingenieurs enz. verwacht men de leiders van de nieuwe Vlaamse democratische richting”²².

De vraag naar de Vlaamse intellectuelen die effectief een taak vervulden in de christelijke arbeidersbeweging, verdient een nauwkeuriger onderzoek. Dat geldt ook voor de verwachtingen die men in de arbeidersorganisatie tegenover hen koesterde. We beperken ons tot enkele krachtlijnen. Eerst en vooral stelde zich een probleem der bemanning van de kaderfuncties in de opbloeiende standsorganisaties. De arbeiders die zich autonoom wensten te verenigen, misten hiertoe de nodige bekwame krachten. In dit verband werd op het derde congres van de Katholieke Vlaamse Landsbond van 1922, waar de belangrijkste Vlaamse organisaties uit het politieke en culturele domein vertegenwoordigd

18. R. DEBRUYNE, *Vlaams recht moet zegevieran*, VM, 30 dec. 1922.

19. E. RUBBENS, *De opvoedkundige rol der Katholieke Vlaamse studentenbeweging*, GMG, maart 1922, p. 147.

20. *Wat wij Dr. Depla verschuldigd zijn*, VM, 18 okt. 1924; hulde van René Debruyne aan Frans Daels op *De meeting voor de vervlaamsing van de Gentse Hogeschool te Brugge*, VM, 5 aug. 1922.

21. In het najaar van 1924 en het voorjaar van 1925 ontstond een hele beroering tegen de voor mannen van de arbeidersbeweging. Hun aanwezigheid op de begrafenis van Dr. Depla lokte een interpellatie uit in de Kortrijkse gemeenteraad en in de Kamer. Cfr. VM, 18 okt. 1924 tot en met de *Redevoering uitgesproken door Volksv. Arthur Catteeuw, ter gelegenheid der Interpellatie Janson over de begrafenis van Dr. Depla*, VM, 21 febr. 1925.

22. *De gebeurtenissen te Leuven*, VM, 22 nov. 1924; A. Cool, in: J. FLORQUIN, *Ten huize van...* Dl. 7, Leuven, 1971, p. 192.

waren, opgemerkt dat de Vlaamse intellectuelen geen aparte stand vormden. Met hun „hogere verstandelijke opleiding” dienden zij „in” de organisaties een rol te vervullen²³. Tijdens het volgende congres te Brugge, in juli 1923, betreurde A.C.V.-voorman René Debroyne „dat de intellectuelen en invloedrijke personen teveel weggebleven zijn uit de standsorganisaties”²⁴.

Dit nam niet weg dat zich in West-Vlaanderen op dat moment reeds enkele „ontwikkelden” in de arbeidersorganisatie hadden ingeschakeld. Te Kortrijk deed de coöperatie in 1920 een beroep op de jurist Arthur Mulier. En in 1922 werden advocaat Frans Strubbe van Kortrijk en K. Versteede van Roeselare als raadgevende leden bij het Provinciaal Werkersverbond aangesteld²⁵. Idealisme vormde evenwel slechts één aspect. „De proeve is niet altijd gelukkig geweest, omdat sommigen erin slechts een springplank naar hoger zagen”, beweerde Honoré Maes²⁶. Van de andere kant vond hij dat talentrijke intellectuele krachten op hun merites moesten worden getaxeerd. Toen Arthur Mulier in 1923 zijn financiële eisen stelde, schreef Maes aan Logghe: „de werklieden moeten weten wat ze willen. Willen ze stevige economische werken inrichten, dan moeten ze weten dat ze hiervoor bekwame mannen nodig hebben; en dat ze deze niet krijgen zonder ze flink te betalen (...). De werklieden, volgens mij, mogen dat weten, dat een intellectuele kracht en wel een doorslaande, een vergoeding heeft die de werkmansvergoeding ver overtreft”²⁷.

In zijn scholieren- en studententijd te Leuven had Mulier, als leerling en lesgever, reeds deel uitgemaakt van de vooroorlogse werkliedenstudiekring te Kortrijk²⁸. Onder de bezetting liet hij zich inschrijven aan de door de Duitsers vernederlandste universiteit te Gent; als oudere student nam hij er tevens het voorzitterschap op zich van het activistische studentengenootschap „Hou ende Trou” en werd propagandist van de extreme antibelgische strekking in het activisme. Na de wapenstilstand werd zijn Gentse diploma in de rechten ongeldig verklaard. Langs de centrale jury wist hij echter opnieuw de titel van doctor in de rechten te behalen. Op verzoek van Honoré Maes kwam Mulier in de Kortrijkse afdeling van de christelijke arbeidersbeweging terecht. Langs die weg werd hij ook in de politiek geloodst. De verkiezingen van 1921 bezorgden hem een christen-democratische zetel in de provincieraad en in de bestendige deputatie. Daarop diende een politiek tegenstander — het provincie-

23. *Nabeschouwingen derde Katholiek Vlaams congres, VM*, 8 juli 1922; cfr. ook M. VAN CAUWELAERT, *Katholieke Vlaamse Landsbond*, in: *Encyclopedie van de Vlaamse beweging*. Dl. 1, Tieltdam, 1973, p. 752.

24. *Het Katholiek Vlaams congres te Brugge, VM*, 28 juli 1923.

25. G(aston) B(ossuyt), *Ons Provinciaal Werkersverbond 3 aug. Roeselare, VM*, 12 aug. 1922.

26. H. MAES, *Onuitgegeven memoires*, p. 49.

27. H. Maes aan A. Logghe, Kortrijk 30 dec. 1923, PAL 147.

28. Kortrijk, *Bn, VM*, 25 jan. 1930.

raadslid en de latere liberale Kortrijkse senator Gillon — klacht in tegen de onvaderlandse afgevaardigde²⁹. Dra kwam de gerechtelijke molen in beweging, terwijl ook de pers de kwestie niet onaangeroerd liet. Medio 1922 volgde Muliers strafrechtelijke veroordeling.

Ook de fronter Strubbe werd geen absolute meevaller³⁰. Halfweg de jaren twintig ging deze advocaat een meer vlaams-nationalistische koers varen, waardoor hij buiten en zelfs tegenover de christelijke arbeidersbeweging kwam te staan³¹.

In het onderwijzersmilieu werd eveneens gespeurd naar mensen die leiding konden geven. De onderwijzers onderscheidden zich alleen van de werklui „door opvoeding en beschaving”, meende René Debruyne; materieel stelden sommigen het nog slechter dan de arbeiders³². De flamingant Hendrik Heyman, een kwekeling van de normaalschool te St.-Niklaas, had zich al voor de oorlog opgewerkt tot voorzitter van het A.C.V. en zou de eerste voorzitter worden van het A.C.W.³³. Ook in West-Vlaanderen waren verschillende onderwijzers in de arbeidersbeweging actief, blijkens de deelnemerslijsten in de verslagboeken van de Vlaamse Sociale Weken. In hoeverre zij zich lieten leiden door een Vlaams ideaal blijft een open vraag. In de Westvlaamse normaalschool van Torhout leefde voor 1914 in alle geval een Vlaamse geest, na de oorlog bleek de flamingantische bekommernis er eerder marginaal³⁴. Van de andere kant bleef de arbeidersbeweging het argument van de gemeenschappelijke vlaamsgezindheid uitspelen om de sympathie van de onderwijzers te winnen. In 1925 voerde *De Volksmacht* kiespropaganda, bestemd voor de onderwijzers, op basis van het Vlaamse thema³⁵.

Alles samen genomen behoorde de idee van de socio-culturele verheffing van het „Vlaamse” volk tot de reële leefwereld van de christelijke arbeidersbeweging. De band tussen de Vlaamse intellectuelen, de katholieke studentenbeweging en de christelijke arbeidersbeweging werd uitdrukkelijk gelegd. Zodanig zelfs, dat Hendrik Heyman op de Sociale Week van 1926, tijdens zijn voor-

29. F. WILDIERS, *Arthur Mulier*, in: *Encyclopedie van de Vlaamse beweging*. Dl. 2, Tielt-A'dam, 1975, pp. 986-987; L. SCHEPENS, *De provincieraad van West-Vlaanderen*. Dl. 2, Tielt-A'dam, 1979, pp. 343-345; G. DEMAREST, *De Vlaamse Beweging te Brugge 1918-1930*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, RUG, 1974-1975, pp. 150-153.

30. H.J. ELIAS, *25 jaar Vlaamse beweging*, Dl. 1, Antwerpen, 1969, pp. 225-227.

31. *Ibidem*; H. MAES, Onuitgegeven memoires, p. 49; L. VOS, *o.c.*, p. 125.

32. R. DEBRUYNE, *De hangende organisatievraagstukken*, GMG, april 1921, p. 257.

33. *Zij bouwden voor morgen...*, pp. 213 e.v.; L. WILS en C. MELS, *Hendrik Heyman. Van Flamingant tot christen democraat*, in: *Wetenschappelijke Tijdingen*, 1980, kk. 170-186 en kk. 227-250; cfr. in dit verband ook *Flor Grammens*, in: J. FLORQUIN, *Ten huize van...* Dl. 9, Leuven, 1973, p. 143.

34. L. & L. VOS-GEVERS, *o.c.*, passim.

35. *Een woord tot de christene, Vlaamse onderwijzers*, VM, 4 april 1925.

dracht over „De oplossing van het vraagstuk der medewerking van intellectuelen uit andere standen” expliciet refereerde aan het artikel „De student en het sociaal vraagstuk” van L. Van den Bussche³⁶. Deze laatste bijdrage was verschenen in *De Blauwvoet* van februari 1925; dit tijdschrift fungeerde als spreekbuis van het Algemeen Katholiek Studentenverbond (A.K.V.S.), dat sinds 1924 „het Vlaams-nationalisme, op de katholieke wijsbegeerte gegrondvest” als leidend beginsel nam³⁷.

De vervreemding tussen de studenten en scholieren aan de ene kant en het „volk” anderzijds, beschouwde Heyman als een groot gevaar. Daarbij stond hij niet alleen. De bewuste afscheiding van het Vlaamse volk werd door de vlaamsgezinde en arbeidersmilieus voortdurend verweten aan alle franskiljonse „conservateurs” van liberale of katholieke strekking. „Voornaamheid wordt (door de „rijke mensen”) verward met verfransing, met afscheiding van het eigen volk, met minachting van het volk, met vergoding van eigen ik”, schreef *De Volksmacht* in 1925³⁸.

Alhoewel Heyman deelname van de studenten aan alle mogelijke congressen en studiedagen van de verschillende organisaties „ver van verplicht” achtte, wees hij op de noodzaak van de studie van het sociale vraagstuk. „Voor uitredende rederijkers en zelfs voor aanstaande rederijkers zou het echter van het allergrootste nut zijn, konden ze de ‘Vlaamse Sociale Studieweek’ die door het Sekretariaat voor Katholieke Studentenactie (S.K.S.A.) in samenwerking met de sociale studiekring te Leuven en de Centrale Hogeschool voor Kristene Arbeiders jaarlijks te Leuven wordt ingericht gaan volgen”³⁹. En hij besloot: „De nationale en de sociale noden van ons volk moeten de studenten leren kennen en helpen lenigen. Ze moeten Vlaams leren voelen, ze moeten sociaal leren voelen”.

Het lag zeker niet in de bedoeling door het aantrekken van intellectuelen de leiding uit de handen van de arbeiders zelf te nemen, integendeel. Educatieve motieven speelden zeker een rol. „Om het peil van de massa en de bekwaamheid van de (eigen) leiders te verhogen” werd uitgekeken naar gevormde mensen⁴⁰. Het „persoonlijk contact” tussen alzijdig ontwikkelde intellectu-

36. *Vlaamse Sociale Week* 1926, p. 14.

37. A.W. WILLEMSSEN, *De Vlaamse beweging*. Dl. 2, in: *Twintig Eeuwen Vlaanderen*. Dl. 5, Hasselt, 1975, p. 21; van het A.K.V.S. maakte aanvankelijk ook Edmond Rubbens, „theoreticus” van de katholieke minimalisten en sinds 1927 tweede voorzitter van het A.C.W., deel uit. *Zij bouwden voor morgen...*, o.c., pp. 220 e.v.; H.J. ELIAS, *25 jaar Vlaamse beweging*. Dl. 2, Antwerpen, 1969, pp. 63 e.v.

38. *Moet de werkman grof zijn?*, VM, 10 jan. 1925.

39. L. VOS, o.c. Dl. 1, pp. 126-129.

40. H. MAES, Onuitgegeven memoires, p. 48.

elen en de voormannen van de werklieden leek voor laatstgenoemden nuttiger dan welke vormingssessie ook. Eventueel kon ook voor de vele voordrachten op de intellectuele krachten een beroep worden gedaan. Anderzijds sloot de uitnodiging aan bij de idealen waarmee de jonge, Vlaamse intellectuele garde was grootgebracht. „Wij doen een beroep tot alle welnemende en volksgezinde Vlamingen, die iets voelen voor hun volk. In onze rangen kunnen zij een prachtig werk verrichten van volksontwikkeling en volksveredeling. Niet een werk van haat dat verstompt, maar een werk van liefde dat de massa kan bezielen en opbouwende arbeid leveren voor de heropbeuring en de geestelijke zelfstandigheid van Vlaanderen”⁴¹.

Politieke en culturele werking: Vlaams en sociaal

„De politiek is één middel: zij is echter niet het enige en ook niet het doel. Het doel is de vervlaamsing van het Vlaamse volksleven; het éénmaken van het Vlaamse volk; het terugschikken van Vlaanderen aan de Vlamingen. De middelen zijn van velerlei aard: de politiek, de sociale beweging, de cultuurbeweging”⁴². Met deze verklaring probeerde *De Volksmacht* zijn positie te bepalen in de zee van ontevredenheid die zich bij de leden van de Katholieke Vlaamse Landsbond (K.V.L.) en in de Vlaamse rangen als zodanig manifesteerde na de parlementaire goedkeuring van de halfbakken hogeschoolwet in 1923⁴³.

De K.V.L. probeerde alle „katholieke Vlaamse krachten”, lokaal en arrondissementeel georganiseerd in Katholieke Vlaamse Verbonden, te groeperen. Met de eerste naoorlogse verkiezingen in het verschiet had de stichtingsvergadering plaatsgehadt op 28 september 1919. Volgens het programma wilde de Landsbond vooral een gespreksforum scheppen. Daar zouden alle Vlaamse elementen een bijdrage kunnen leveren tot de volledige ontwikkeling van het Vlaamse volk en zouden de verschillende standen elkaar vinden om, in taalgemeenschap, te werken aan de ontplooiing van alle „geestelijke en stoffelijke krachten”. Het doel strekte zich uit tot het politieke en culturele veld, terwijl in de beginselverklaring tevens voor het minimumprogramma werd geopteerd. Vanaf 1920 boden de jaarlijkse congressen van de Landsbond aan de Vlaamse verenigingen en standsorganisaties de gelegenheid om in gemeenschappelijk overleg naast vooral actueel-politieke, ook culturele thema's uit te diepen. Mensen met een meer vlaams-nationalistische visie werden op deze bijeenkomsten niet geweerd.

41. *Een Vlaamse overwinning*, VM, 11 april 1925.

42. *Het Katholiek Vlaams Verbond*, VM, 17 mei 1924.

43. M. VAN CAUWELAERT, *De Katholieke Vlaamse Landsbond*, in: *Veertig jaar Belgische politiek. Liber Amicorum aangeboden aan Minister van Staat A.E. De Schrijver ter gelegenheid van zijn 70e verjaardag*, Antwerpen-Utrecht, 1968, pp. 691-709; A.W. WILLEMSSEN, o.c., 150-153.

Van meetaf aan lieerden de arbeidersverantwoordelijken zich aan deze organisatie. Wegens hun streven naar autonomie bleef echter een zekere reserve tegenover de landsbondinitiatieven bestaan. Zo onthaalden zij de „werkliedenafdeling” op het congres van 1922 met enige afstandelijkheid, alhoewel de centrale christelijke werkliedenorganisaties apprecieerden dat de arbeidersvraagstukken in alle omstandigheden besproken konden worden. *De Volksmacht* drukte in die zin een nota af, waarin H. Heyman namens het „Werkersverbond” en E. Van Quaqueebeke voor het A.C.V. de bestuursleden toestonden aan de besprekingen en de beslissingen van de arbeidersafdeling deel te nemen. Zij voegden er echter voorzichtigheidshalve aan toe: „geen enkele beslissing door het 3de Katholiek Vlaams Congres inzake arbeidersbelangen genomen, zal door onze organisatie als bindend beschouwd worden”⁴⁴.

Na het failliet van de parlementaire werking inzake de hogeschoolwet in de loop van 1922 en de eerste helft van 1923, drong de Westvlaamse arbeidersbeweging langs *De Volksmacht* aan op een grondige heraanpak. „Het Katholiek Vlaams Verbond (dit is de Landsbond) mag niet langer zijn als een propagandaorganisme voor de katholieke Vlaamse volksvertegenwoordigers. Het mag niet langer zijn als die spinnewebbe van Jörgensen die hangt aan een draadje dat komt van omhoog. Het gezag, de leiding moet komen uit de organisatie van de levende krachten uit ons volk”⁴⁵. De heroriëntering bestond hierin: de politieke actie aan de top moest worden gerelativeerd, de vervlaamsing en cultuuropbouw van onderuit moesten worden gerevalueerd. Er werd zelfs voorgesteld om een nieuw organisme in het leven te roepen, minder politiek verbonden en met een breder doel: „het uitwerken van de Vlaamse volkskracht, de leiding van de Vlaamse beweging”. Want „de gezonde Vlaamse elementen moeten wij organiseren, plaatselijk of volgens beroep en stand, oud-strijders, studenten- en oud-hoogstudentenbonden, economische en wetenschappelijke krachten, middenstands-, boeren- en werkliedenorganisaties, alle gezonde Vlaamse elementen zouden zich op Vlaams gebied solidair moeten voelen. Zou de leiding op het gebied van de gewestelijke ontvoogding niet kunnen uitgaan van de meest ontwikkelden die het vertrouwen genieten van de verschillende organisaties en de stuwkracht van allen op hetzelfde doel kunnen richten?”⁴⁶.

44. - H. HEYMAN en E. VAN QUAQUEBEKE, *3de congres van het Katholiek Vlaams Verbond te Gent*, VM, 24 juni 1922.

Op het 3de K.V.L.-congres van juni 1922 — in hetzelfde jaar werd de Vlaamse Sociale Week aan de volksontwikkeling gewijd — hield Floris Prims een referaat over „De taak der katholieke Vlaamingen in de ontwikkeling der arbeiders”, terwijl in het lokaal „Het Volk” de Kaprijkse (d.i. Oost-Vlaanderen) onderpastoor De Craene sprak over de „Culturele opleiding der arbeidersstand”.

45. *De hervorming van de Katholieke Vlaamse Landsbond*, VM, 13 okt. 1923; J.J. Jörgensen, in: *Encyclopedie van de Vlaamse beweging*, Dl. 1, o.c., p. 718.

46. *De hervorming van de Katholieke Vlaamse Landsbond*, a.c.

Een tweede verschuiving betrof de houding van de vlaams-nationalisten, die zich sinds 1923 scherper gingen afzetten tegen de partij-katholieke ondergrond van de K.V.L. *De Volksmacht* voegde zich bij het koor van de verzoeners. „Een Katholiek Vlaams Verbond zou aan een mens die zich wil laten inschrijven tot lid maar twee vragen dienen te stellen: zijt gij rechtzinnig katholiek en zijt gij rechtzinnig vlaamsgezind? En dat is al. Men hoeft hem niet te vragen of hij voor of tegen het minimumprogramma, voor of tegen zelfbestuur, voor of tegen Vlaamse regimenten en dies meer is”⁴⁷. Doch de polarisatie leek onvermijdbaar en trof ook de christelijke arbeidersbeweging zelf.

Vooraf in het Westvlaamse arrondissement Roeselare-Tielt noteerde het A.C.W. een verlies aan effectieven. Meer bepaald in het gewest Izegem — naast Roeselare en Tielt een van de drie gewesten van het arrondissement — diende het Christelijk Werkersverbond in de loop van 1925 en ook 1926 met de „Katholieke Vlaamse Nationalisten” — frontpartij en Daensisten — af te rekenen⁴⁸. Onder leiding van Jules Declercq scheidde zich een groep af van het Izegemse werkersverbond en sloot zich aan bij de Daensistische arbeidersverenigingen van Aalst⁴⁹. Opererend vanuit het „Vlaams Huis” te Izegem, stichtten de nationalisten vakverenigingen, mutualiteiten en pensioenkas; bij dit sociaal offensief konden ze rekenen op de hulp van onderwijzers, bedienden en burgers. Emelgem, Kachtem en Ingelmunster telden een aantal „afvalligen”; te Ledegem alsook te Dadizele werden pogingen tot infiltratie ondernomen. De arbeiders die de bestaande christelijke organisaties de rug toekeerden, zetten de stap naar de nationalisten niet wegens hun ongenoegen over de gevoerde syndicale werking van de A.C.V.-afdelingen, luidde het in het Izegemse A.C.W.-verslag van 1926, veeleer gaf het uiteenlopende politieke inzicht de doorslag⁵⁰.

Het Westvlaamse A.C.W. onderkende in de Vlaamse kwestie duidelijk meer dan een louter politieke zaak, zoals we reeds zagen. De arbeidersorganisatie bleef trouw aan de brede doelstelling die zij aan de Vlaamse Beweging vastkoppelde. „Aan de Vlamingen de grootst mogelijke kennissen en ontwikkeling bezorgen, bekomen dat wij met onze moedertaal de meeste welstand kunnen bereiken, een einde stellen aan allerhande lasten, moeilijkheden en nadelen, die ons als Vlamingen sedert bijna een eeuw worden aangedaan; onze Vlaamse zeden en gewoonten zuiver bewaren”⁵¹. Naar de eigen werking toe, vertaalde deze visie zich o.a. in Vlaamse bewustmakingsarbeid en culturele actie.

47. *Het Katholiek Vlaams Verbond, VM*, 17 mei 1924.

48. A.C.W.-n, congres 1925 en 1926.

49. H.J. ELIAS, o.c., p. 131; A. OSAER, *Kanunnik Achiel Logghe en de arbeidersbeweging in West-Vlaanderen*, in: E. GERARD (red.), *De kracht van een overtuiging. 60 jaar A.C.W.*, pp. 115-146. P.J. VERSTRAETE, *Odiel Spruytte*, Antwerpen 1990, pp. 83-149.

50. A.C.W.-n, congres 1926.

51. I.D., *De Vlaamse beweging en de werkersbelangen, VM*, 25 juni 1921.

Reeds op de studiedagen van het A.C.V. die in juli 1919 de Sociale Week moesten vervangen, had Honoré Maes zijn alzijdig opvoedingsprogramma aangevuld met „een ideaal van stoer Vlaming-zijn die wil wat is recht en wint wat hij wil”⁵². Terwijl hij er — in tegenstelling tot 1913, toen het Vlaamse aspect niet expliciet aan bod kwam — op wees, dat hogere opleiding zou resulteren in meer erkenning „als stand en als Vlamingen”. Begin 1921 betreurde *De Volksmacht* dat bepaalde werkliedenbonden zo „weinig doen aan Vlaamse beweging”. „De strijd om Vlaamse rechten is toch zo belangrijk voor de arbeiders”, beweerde het blad, „doet dus aan de leden uwer bonden de Vlaamse beweging kennen; maakt hen warm voor die strijd en organiseert Vlaamse samenwerking met de katholieke Vlaamse burgers en landbouwers”⁵³. Naar aanleiding van het tweede Vlaams-katholieke congres insisterde het blad nogmaals bij zijn lezers. „Verwaarloost ze niet alsof ze slechts een burgers- en studentenbeweging ware”, en „leest erover alles wat gij in handen kunt krijgen”⁵⁴. Ook in de daaropvolgende jaren sensibiliseerde de Westvlaamse christelijke arbeidersorganisatie haar leden voor de Vlaamse zaak; hetzij naar aanleiding van speciale evenementen, hetzij ter gelegenheid van periodiek terugkerende Vlaamse manifestaties.

Hier kan niet worden ingegaan op alle gebeurtenissen waarbij de Westvlaamse achterban langs *De Volksmacht* — tot begin 1924 gedrukt bij de flamingant Joris Lannoo — voor de Vlaamse zaak werd gemobiliseerd. Dit geldt bijvoorbeeld voor de Gildhof-kwestie te Tielt in september 1922 of de zaak Remy De Man precies twee jaar later⁵⁵. We willen daarentegen nog wel even terugkomen op het voorval dat de Westvlaamse arbeidersvleugel eind 1921 bij de vervolging van de activisten betrok. Terwijl *De Volksmacht* in de loop van 1922 de processen van pater Stracke en de frontier Adiel De Beuckelaere in extenso weergaf en de gevallen Dosfel, Borms en andere toelichtte, riep het blad Arthur Mulier uit tot dé martelaar van de volkszaak.

Ter gelegenheid van de betoging ten gunste van Arthur Mulier op Beloken Paas, 23 april, in het centraal gelegen Roeselare schreef „het komiteit van ver-

52. H. MAES, *Wat moeten werkliedenbonden...*, a.c., p. 5.

53. *Vlaamse werking*, VM, 12 febr. 1921.

54. *Het Tweede Vlaams Katholiek Congres Hasselt-Linden 1921*, VM, 28 mei 1921.

55. *De Gildhof-kwestie te Tielt*, VM, 23 sept. 1922. Het betrof hier een botsing tussen Isidoor De Greve en priester Moncarey enerzijds en de Katholieke Volksbond, zijnde het „katholiek verbond der drie standsgroepen” met achter zich de figuur van baron Mulle de ter Schueren anderzijds.

Remy De Man, cfr. H.J. ELIAS, o.c., pp. 165-166. Toen Remy De Man werd opgepakt, omdat hij te Brussel „uit zelfverdediging” bij taalrellen een Franstalige communist had neergeschoten, werd o.a. langs *De Volksmacht* een grootscheepse steunactie op touw gezet. *Voor het fonds Remy De Man*, VM, 7 febr. 1925.

weer'' onder andere een prijskamp uit tot het dichten van een „Mulierlied'' op de wijze van het „Arteveldelied'', de „Vlaamse Leeuw'' of het „Groeningelied (De leeuwen dansen)''. Er werden 27 liederen van 21 inzenders genoteerd, o.m. van de hand van een werkman uit 't Brugse, van studenten, van een landbouwer en zelfs van een lezer uit het Antwerpse. Was de arbeidersinbreng blijkbaar niet overweldigend, toch meende de verslaggever te mogen beweren: „Het dichtet al dat lepelt, van werkman tot student, (...) Geestdrift, warm gevoel, heldere gedachten, waarlijk in die liederen zien wij de ziel van Vlaanderen weerspiegeld. Wat Rodenbach en Gezelle dichtten en toen alleen gevoelden, is nu doorgedrongen in al de lagen van ons volk. (...) Jammer, de gedachten van velen zijn beter dan het klee'd''⁵⁶.

Op het proces voor het assisenhof te Gent in de zomer probeerde Muliers verdediger het beeld door te drukken van de idealistische voorvechter van de „Vlaamse beschaving'', die helemaal geen politicus zou geweest zijn. „Lees *Aula*'', argumenteerde de advocaat, „en gij zult nagaan dat zij (de Vlaamse studenten aan de vernederlandste universiteit) er alleen in zien de belichaming van hun Vlaamse culturele droom. Wanneer wij Mulier horen spreken drukt hij zijn vreugde uit over „onze'' Hogeschool en zegt: „Wij moeten trachten vooruit te komen op cultureel gebied''. Is dit verraderstaal, is dat niet de voortzetting van het Vlaamse ideaal? (...) Steeds hoeven wij de nadruk op de „Vlaamse'' beschaving te leggen. Geen politieke aktie zoals men voorwendt''⁵⁷.

Toen Mulier uiteindelijk toch werd veroordeeld, betreurde *De Volksmacht* de beslissing tegenover „die edele idealist'' die voor zijn volk leefde en streefde, die dat volk groot en schoon wilde, die zelfs niet had gearzeld het grote middel tot „volksverheffing'' aan te grijpen, namelijk het hoger onderwijs in eigen taal „dat hij gemeend had voor zijn volk te mogen gebruiken''. En over de activisten oordeelde de militante flamingant Isidoor De Greve: „Stracke, Dosfel, Mulier e.a., zetten ondanks de oorlog hun ontvoogdings- en vrijmakingswerk ten gunste van 't Vlaamse volk voort. (...) Al die 'idealisten', zoals men ze noemt, hebben door zo te handelen enkel en alleen een gevolg gegeven aan een onweerstaanbare drift, om het Vlaamse volk hogerop te leiden en door meer wetenschap en ontwikkeling meer welstand te verzekeren''⁵⁸.

56. *Mulierlied*, VM, 22 april 1922.

57. *Arthur Mulier werd door de Gentse jury veroordeeld tot drie jaar gevang en tien jaar be-roving van zijn burgerrechten. Werklieden, Vlamingen, overweegt en besluit!*, VM, 5 aug. 1922.

58. I. DE GREVE, *Amnestie*, VM, 26 aug. 1922; voor de figuur van I. De Greve, cfr. o.a. E. GERARD, *Standenvertegenwoordiging in de katholieke partij van het arrondissement Roeselare-Tielt (1918-1936)*, in: *Rollariensia*, 1979, p. 167.

Niet alleen in West-Vlaanderen probeerde men in het christelijke arbeidersmilieu naast de „standsfierheid” ook de „stamfierheid” aan te wakkeren. De activistenprocessen tegen Vlaanderens „hoogste politieke leiders, zijn beroemdste en verdienstelijkste leerkrachten en zijn beloftevolle jeugd” drukten eveneens hun stempel op de Sociale Week van 1922. „Vlaamse liederen werden er gezongen dat de muren dreunden, en meermalen werd met vurige vlammende overtuiging geroepen van Vliegt de Blauwvoet en Leve Stracke en Leve Mulier”⁵⁹.

Niet alleen door middel of naar aanleiding van deze voorbijgaande actiepunten, maar ook op vaste momenten probeerden de werkersverbonden hun leden, bewust, een vlaamsgezinde overtuiging bij te brengen. De jaarlijkse 11 juli-vieringen, de IJzerbedevaarten en het visueel en auditief gebruik van „De Vlaamse Leeuw” bij arbeidersvergaderingen, -optochten en -feesten boden daartoe de nodige kansen. En afgezien van deze initiatieven, werd het eigen ontwikkelings- en opvoedingswerk geplaatst in het teken van de herleving van de „Vlaamse beschaving”. „De zucht naar hoger, naar schoner, naar beter wordt niet genoeg aangemoedigd”, constateerde René Debruyne⁶⁰. Het werd tijd ten voordele van de zedelijke arme, maatschappelijk en verstandelijk onbeholpen standgenoten de hand aan de ploeg te slaan. „Wij moeten dus hier ook de pioniers zijn van de volksveredeling, opdat wij niet langer zouden behoren tot een ‘Arm Vlaanderen’”. In positieve zin geformuleerd wilde men opnieuw een groot, schoon en edel volk worden: „groot door rijke kennissen en grondige ontwikkeling”; „schoon door zijn deftigheid”; „edel door diep godsdienstig te leven”⁶¹. Klonk in deze wens misschien het woord door van die andere „levenswekker”, Hugo Verriest, die vijftig jaar eerder eraan herinnerde: „Eertijds heeft er een volk bestaan, edel en groot”?⁶²

Sterrestraat 15
8700 Aarsele (Tielt)

59. *De negende Sociale Week, VM*, 2 sept. 1922.

60. R. DEBRUYNE, *Het is tijd, VM*, 10 juni 1922.

61. *Zalig Nieuwjaar!, VM*, 1 jan. 1922.

62. *Hugo Verriest overleden, VM*, 4 nov. 1922; L. & L. VOS-GEVERS, o.c., p. 11.